

Hajdú Farkas-Zoltán

A nyitott etnikai kalitka, avagy Erdély „eredendő bűne”

„Létezik-e a homo transsilvanus? S ha igen, hogyan tudnánk őt leírni? Melyek azok a tulajdonságai, amelyek megkülönböztetik szomszédaitól?” – teszi fel a kérdést Hans Bergel *Zuwendung und Beunruhigung* című, 1994-ben megjelent kitűnő esszéjében. A kérdés jogosságához nem fér kétség, még akkor sem, ha például a XIX. századi magyar értelmiség a székelyeket tartotta a legigazibb magyaroknak, vagy ha a humanista Martin Opitz az erdélyi szászokat a legeredetibb németeknek. Az „anyaországakkal” szemben Erdély mindhárom népe érzékelt s érzékel valamilyen fajta idegenséget, amely több az eltérő földrajzi adottságoknál és a néha nagyon is különböző történelmi múlt tudatánál, mert identitásbeli különbözőség.

Erdély földrajzilag példásan zárt tér. Területén – úgyszólván letelepedésének pillanatától fogva – mindhárom etnikumának számba kellett vennie az idegenek jelenlétéből adódó kényszereket és lehetőségeket. „... már az Árpádok alatt külön kormányzati terület – írja Bánffy Miklós. De sokkal fontosabb, hogy 1437-től a három nemzet uniója által már egy század óta (vagyis az erdélyi fejedelemség megalakulása előtti száz évben – H. F.-Z.) valami szellemi összetartás ébredt föl és élt népében. Az egymás segítésének, az egymás védésének gondolata. Hogy ez a kölcsönös segítség az

önálló Erdély első 50 évében csak ritkán érvényesült, sőt néha árcsap rövid időre annak ellenkezőjébe, mit sem bizonyít. Testvérek is veszekednek olykor. Az összetartozás érzése a fontos itt és a néplélek szempontjából – mondjuk freudista értelemben –, ebben van Erdély fennmaradásának szellemi megalapozása.”

Ők és az idegenek – az ideológiai dimenzió

A magyaroknak, románoknak és szászoknak ezzel a szellemi összetartozásával, az erdélyiséggel, a „transzszilván specifikummal” az erdélyi területeket maguknak revendikáló „anyanemzetek” igazából sohasem tudtak mit kezdeni. Integrációs terveik a „másik két” etnikumot a legjobb esetben mellőzték, noha az erdélyi sajátosságok alaposabb ismeretének hiányából fakadó elbizonytalanodásra vagy a nacionalizmus lekicsinyelő, becsmérlő hangnemére is találunk éppen elég példát; az intolerancia és ignorancia jogosságát esetenként a történelmi elsőbbség, a magasabb kultúr szint vagy aszámbebeli többség kizárólagos érveit támogatták. Csak három példát említek, az „Erdélytől való elbizonytalanodás” három – hangsúlyozom: *nem azonos etnikai és történelmi következményű* – példáját.

a. „Iszonyú elgondolni – írja az 1935-ben Erdélyt beutazó Németh László – hogy a magyarság ezt a földet elvesztette. Mialatt Erdélyt jártam, egyre jobban kivilágosodott, hogy az elveszett Erdély nemcsak terület. Erdély vizsga volt, s az, hogy nem tudtuk megtartani: levizsgálás, mert Erdélyt nem úgy vették el tőlünk. Mi nem fejeztük be a meghódítást, s mi eresztettük ki a kezünkől, amit meghódítottunk belőle. Vegyük el Franciaországtól Bretagne-t; ha valami erőszakos élc meg is tehetné, a leszállított tag magától visszaforna. Erdély akkor veszett el, amikor magyarsága problémát vált. (...) Az önálló erdélyi fejedelemség gyors történelmi égése kimérítette ezt a magyarságot, mint ahogy egy-egy szervünk is kiég, sorvadni kezd, hitványabb köztársaságokra bízva a hézagot. Hány elfonyadt sejt, hány átengedett falu. (...) A magyarság nem tud mit kezdeni Erdéllyel. Láza elszívják az embert, még megújodása is inkább visszahúzóds innen.”

b. A harmincas években a kulturális egység megőrzését célzó erőszakos birodalmi ideológia nyomására fasizálódó szász publicisztika Erdély-képe úgyszólván a feje tetejére állt. A „nagy német” ideológia nem tudott mit kezdeni a szász német identitásának sajátosan erdélyi szelvényével, s az addig nem kis büszkeséggel emlegetett „különváló történelmi

öntudatot”, a magyarokkal és románokkal való évszázados kapcsolat hatásait büszkén felvállaló erdélyi szász kultúra hagyományait szégyenletes „Erblaßt”-tá (eredendő bűnné) nyilvánította, olyan „délkelet-európai kolonccá”, amelyetől a szászoknak minnél hamarabb meg kell szabadulnia, ha integrálódni akar a német nemzetbe.

c. „A román nemzeti ideálok követői, reakciós, kisebbségek ellen irányuló nézeteiket, a politikai és gazdasági hatalom diktatorikus kisajátítását az idegenek fenyegető jelenlétével magyarázták – írja Andrei Corbea-Hoisiea. A XIX. századi román elit találkozás a fejlett iparral rendelkező európai kultúrával nem csak gyors ütemű európaizálódást eredményezett, de a napnyugati fejlettség összehasonlítása a fejedelemségek »félázsiai« helyzetével nagy adag frusztrációt is kiteremtelt, ami a Nyugat civilizáló »receptjeivel« szembeni, krónikussá váló bizalmatlanságban csúcsosodott ki. Ennek az elbizonytalanodott, az idegenekkel (ésdt kisebbségekkel) szemben táplált neurotikus gyanakvásnak hamarosan »gógyirja« is került, a messianisztikus elzárkozást, ortodox, nyugatellenes, antidemokratikus patriarhátust hirdető román xenofóbia képében. Ez a – román állampolitikába befurakodó, s ennek kulturális hatalma révén tömegesen terjesztett – xenofóbia aztán lépésről-lépés-

re egyoldalúan negatív, a nyelvben gyökeres képét alakított ki az idegenekről. Irracionális gondolati struktúrái az idegenekkel való állandó konfrontációra buzdítottak, sőt mitikus méreteket öltve, csak a »mi és halálos ellenségeink« – magatartást ismerte el. Ez pedig mindenfajta személyes, autonóm vélemény lehetőségét kizárta. (...) Már a külső tulajdonságok, a tekintet, a járás, a beszédmódor, a ruházatkódás, a lakáskultúra, az is tenhát bemutatása is a román ember és az »idegen lény« (zsidó, magyar, szláv) közötti teljes összenemillőséget sugallták. Elég itt példaként Eminescu vagy Iorga publicisztikáját említenünk: szerintük az idegenekkel a sajátosan román, csodálatos szép, igazi és jó világba új és utálatos valóság igyekszik befurakodni.”

A moldvai származású Eminescu, aki különben nagyon is szíven viselte az erdélyi románság kisebbségi helyzetét, a következőket írja az erdélyi románok nacionalizmusáról: „Még tiltakozásaikban, a magyarok elleni gyűlöletükben is van valami magyar: azon mód, ahogy ezt nyilvánítják. A *nemzetiséget is a magyaroktól tanulták*, és nem úgy nemzetiek, mint a románok, hanem azzal a radikális kizárólagossággal, amely magukat a magyarokat jellemzi.” (Idézi

Folytatás a 9. oldalon

Folytatás a 7. oldalról

az „előnyökkel” nem rendelkező többségi románsággal való kapcsolat szempontjából.

Ha a két világháború közötti és különösen a nemzeti-kommunista sovinizmusnak, néhány jelentősebb kivándorlás dacára sem sikerült az utóbbi nyolcvan évben elűznie az erdélyi magyarok többségét, hála a Magyarok Világszövetsége ügyességének, megvan az esélye, hogy a magyarok ugyanarra a sorsra jussanak, mint Ceaușescu idején az erdélyi németek (és zsidók). Ha annak idején a Schmidt-kormány kemény valutával vásárolta meg a németeket, most a nemzeti-polgári Fidesz-kormány, erdélyi klientúrájával karöltve, a kettős (?) állampolgárság és a Magyarországon való – egy pontig helyes – kivételes bánásmód meglobogtatásával akarja elcsábítani az erdélyi magyarokat. Kérdem, hányan tudnak majd ellenállni ennek a mézeskalácnak, különösen Románia szomorú gazdasági és politikai kilátásai között, amelyek egyre nyilvánvalóbbakká válnak most, avaslatások körül?

A magyar gazdaságnak azonban, bármilyen virágzó is jelen pillanatban, nemsokára súlyos egzisztenciális gondokkal kell megküzdenie a lakosság számának gyors csökkenése miatt (ez derül ki a szakemberek tanulmányai-ból). Teljesen nyilvánvaló, hogy a magyar kormányok, ahelyett, hogy a cigányok demográfiai robbanását vagy a második vagy harmadik világból való tömeges bevándorlást támogatnák (más nyelv, más kultúra, más vallás), inkább a határain túli, általában jó képzettségű magyar lakosságot szeretnék magukhoz csábítani. Ez nemcsak

Magyarország „irredenta” érdektelenségét bizonyítja volt területei iránt, hanem azt az érdekét is, hogy a magyar lakosságot a Kárpát-medencéből a mostani magyar állam szűk területére vonzza. Az euro-forint vonzereje döntő lehet a régi tartományok helyi hazafiságának megsemmisítésében. A világháború utáni német „impanziós” modellel precedenst teremthet. A német lakosság tekintetében a „siker” lehengető volt. A román nacionalizmus esetleges jubilálása korainak bizonyulhat. Semmi nem érezteti ma jobban hatását – akárcsak egy nyitott seb –, mint az erdélyi német (és zsidó) közösség hiánya. Vajon a magyar közösség eltávózkodása is így érződne?

Henri Jeanjean, az okcitán nyelv és mozgalom jelentős képviselője, írta anyanyelvéről: „az okcitán nyelv olyan mítosz, amely a valósággá válás útján halad”.¹⁹ A regionális érdekek tudatosodásának folyamatát figyelembe véve (függetlenül a régiók lakóinak nemzetiségétől, vallásától és politikai meggyőződésétől), a fentieket parafrazálva ki merem mondani: „a modern (erdélyi) regionalizmus olyan mítosz, amely képes valósággá válni”. Ezeknek az érdekeknek a tudatosítása minden térben és időben a gondolkodó értelmiség feladata. A *Provincia* nem más, mint erős hangú gondolkodók erdélyi társadalma. Ennek a vitacsoportnak létrehozása szerintem a lehető leghasznosabb volt, nemcsak mert megalakult a transznetikus párbeszéd egy fóruma, hanem azért is, mert az a különböző vélemények fóruma, gyakran egymással szembenálló véleményeké, mint például a regionalizmus kérdésében, amely egyike a nemzetközi politikai viták „forró” kérdéseinek. Az a tény,

hogy különböző felfogású, de a közös problémákra való megoldás keresésével foglalkozó emberek élő, nem protokolláris vitában találkoznak, a lehető legösztönzőbb.

Nem tudok azonban nem odafigyelni – egyelőre legalábbis létező – korlátaira. És egyik lényeges korlátja véleményem szerint az, hogy kizárólag az erdélyi kérdésre koncentrált, holott a provinciák kérdése sokkal tágabb, magában foglalja a regionalizmust, a regionalizálást, a helyi és regionális autonómiákat, a szubszidiaritást, a demokrácia típusait/formáit Romániában általában. Már a lap román változatának, különösen a régi Regátban és a fővárosban történő gyenge terjesztése is önző politikai rövidlátás szimptomája lehet, hiszen a regionalizmus – tehát a *Provincia* – nemcsak Erdély problémája (akkor sem, ha az évezredes sajátos történelem miatt itt egyértelműbb). Az ország (és a térség) minden olyan tartományára/régiójára jellemző, amely a hipercentralizmus régi válságával küzd. Aminek, lám, sikerült mindannyiunkat a csödbe jutott poszt-szovjet országok közös gödréneke szélére hurcolnia. Ha ennek a csödnak a fenyegetését – az évtizedek, de különösen az elmúlt tíz év megismétlődő jelzései és figyelmeztetései ellenére – nem tudatosítja időben a politikai elit, az egész térség, mindegy minek nevezük, Romániának, Észak-nyugat Romániának, Erdélynek vagy Nagy-Romániának, kockáztatja, hogy kívül kerül a történelmen. És akkor félek, hiába folyamodunk „a kő marad” vagy „a paraszti józan ész”-szerű népi bölcseségekhez, mert végül valóban csak a kövek maradnak majd.

Fordította: HADHÁZY ZSUZSA

¹ Ld.: a *Provincia* 5-ös, az erdélyi irodalmi szentelt számát.

² Ștefan Borbely: *Talajvizek konglomerátuma*, *Provincia*, 2000, 5.

³ Ld. a neves román történész megállapítását arról a szerepről, amit „ez a fajta, betegesen ismételt politikai diskurzus játszott Ceaușescu diktatúrájának konszolidálásában és meghosszabbításában, amennyiben a történelem kommunista-nacionalista felfogása mentális hagyományban vert gyökereket (dák-római eredet, függetlenségi harc, Európa megvédésében játszott szerep, a mások ellenségeskedésének alávett románok áldozattá tétele)”, „... a diktátor korszakában felhalmozott történelmi mitológia túlélte őt. A mentális csillagképek hosszabb életűek, mint az anyagi struktúrák.” (Lucian Boia: *Történelem és mítosz a román tudatban* (Istorie și mit în conștiința românească), Humanitas, 81-82, 1997.)

⁴ H.R. Patapievi: *Politikák* (Politice), Humanitas, 1996.

⁵ Sabin Gherman: *Elegem van Romániából*, Erdélyi Hiradó, 1999.

⁶ Marius Cosmeanu: *Posztkommunisták, tépelődők és demokráciák*, *Provincia*, 2000, 5.

⁷ Ennek a publicisztikai jelenségnek részletesebb elemzését ld.: Szokoly Elek: *Nyár és füst* (Vara și fum), Pro Europa, 5-6, 1999.

⁸ Gabriel Andreescu, Molnár Gusztáv: *Az erdélyi kérdés* (Problema Transilvană), Polirom, Iasi, 1999.

⁹ 22, 2000, 45.

¹⁰ Ovidiu Pecican: *Transznetikus párt avagy polgári fórum?* *Provincia*, 2000, 6.

¹¹ „A lényeg viszont az, hogy (...) itt valami működőképes dologról van

szó, és nyilván sokkal többről, mint pusztán egy újság megjelenéséről. Ez egy virtuális tér, amely akár odáig is fejlődhet, hogy előrevetítheti egy új, transznacionális alapokra épülő erdélyi regionális párt megjelenését. (...) Elemehet (...) egy transznetikus erdélyi regionális párt szorgalmazásának irányába. De a *Provincia* akkor sem lesz egy párt szócsöve. Ha netán képes is lenne elindítani egy ilyen mozgalmat, akkor is mindig több lesz, mint pusztai politikum.” Molnár Gusztáv, *Provincia*, 2000, 5.

¹² Minden félreértés elkerülése végett leszögezem, hogy nem vagyok tagja semmilyen pártnak, mint ahogy nem voltam '89 előtt sem. Ami nem azt jelenti, hogy regionális összefüggésben ne tekinteném a pártokat a demokrácia alapjainak.

¹³ Ovidiu Pecican: I.m.

¹⁴ I.m.

¹⁵ Lucian Boia: I.m., 163.

¹⁶ Szokoly Elek: *Misszió, nosztalgia és valóság között az „erdélyi ügy”* („Cheștiunea transilvană” între misie, nostalgie și realitate), *Alterra*, 11, újradakva: *Az erdélyi kérdés* (Problema Transilvană) c. kötetben, Iasi, 1999.

¹⁷ Molnár Gusztáv: *A konszociatív demokrácia esélyei Erdélyben*, *Provincia*, 2000, 6.

¹⁸ Tekintsünk itt el attól a ténytól, hogy Románia és a Moldovai Köztársaság viszonyában a moldovai állampolgárok helyzete egészen különleges: ők kérhetik a román állampolgárságot mindazokkal a jogokkal együtt, amelyek ebből következnek!

¹⁹ Henri Jeanjean: *De l'utopie au pragmatisme? le mouvement occitan*, Lires del Trabucaire, 204, 1992.

Az erdélyi kérdés

Folytatás a 8. oldalról

Köpeczi Béla, *Nemzetképkutatás és a XIX. századi román irodalom magyar-ságképe*, Akadémiai, 1995, 169.)

Homo transilvanusunknak az „ott-honról” érkező rosszaló, negatív visszajelzések, xenofób fenyegetések és pogromfelhívások ellenére sem volt más választása: magárahagyatottsága arra kényszerítette – sokszor pusztá létét biztosítandó –, hogy kiegyezzen az idegenekkel, hogy olyan együttélési modellt találjon, amelynek zavartalan működése mindenki fél érdekében áll.

Az útkeresés nehézségeinek, az idegekkel kiegyező, sőt velük kooperáló magatartás érzékeny természetének megértéséhez úgy vélem, közelebb kerülhetünk, ha fényt derítünk az idegenek iránt táplált ellenszenvünk, félelmeink, gyűlöletünk forrására.

Én és az idegenek – pszichológiai dimenzió

Első pillantásra úgy tűnik, hogy az idegenek iránt érzett ellenszenvünket környezetünk neveli belénk. Környezetünk idegenellenes nézetei, véleményei társadalmi hagyományainkból származnak. „Meggyőződés szerint – írja Bánffy –, ahogy a freudizmus gyerekkorunk jórészt elfelejtett történéseiből magyarázza azt, ami felnőtt korunkban érzések és önkéntelen indulatok alakjában cselekvéseinket meghatározza, így a népeknél is gyermekkoruk, vagyis múltjuk dönt abban: milyen szenvedélyek uralkodnak rajtuk”. Elméletileg ugyan feltételezhető egy, az idegenekről vallott ellenséges nézetek áthagyományozódását biztosító, végeláthatatlan előítélet-lánc, de csak addig, amíg figyelem kívül hagyjuk a nézetek és előítéletek tényekre való „érzékenységét”. Mert az a nézet is például, hogy a Föld lapos, csak addig volt érvényes, addig „tudta tartani magát”, míg be nem bizonyosodott, hogy a Föld gömb alakú. A mi esetünkben: mi történik akkor, ha meggyőződünk idegenekkel szemben táplált, belénknevelt gyűlöletünk alaptalanságáról?

Furcsamód ez a fajta gyűlölet gyakran még azokon is erőt vesz, akiknek nincsenek az idegenekkel kapcsolatos kellemtelen személyes élményeik; nagyfokú irracionális bizonyítják, hogy minden fajta észérvelnek, erkölcsi parancsoknak ellenáll. Egyes pszichológusok azt állítják, hogy a józan ész érveivel dacoló, mély pszichikai erő tartja életben. De ne hamarkodjunk el a dolgot! Idegengyűlöletünket, idegenektől való félelmünket kockázatos lenne genetikailag előreprogramozott, általános emberi érzésként elfogadni. Mert egy idegen megjelenése sokfajta érzelmeket válthat ki bennünk: félelmet, visszautasítást, undort, szomorúságot, kíváncsiságot, esetleg lenézést. A kiindulópont viszont mindig ugyanaz az alapkényszer: az idegen akaratlanul is felfigyelünk. A kezdeti „riadókészültség” utáni érzelmünk elsősorban a viszszejelzés függvénye. Ha fenyeget (ezt főleg olyankor érezzük, ha számbeli fölényben van), félelmet vagy dühöt érzünk, ha az erőviszonyok hosszabb időre tisztázatlanok maradnak, inkább bizalmatlanságot vagy tiszteletet. Ám az is lehetséges, hogy hamarosan meggyőződünk veszélytelenségéről, jószándékáról, ez pedig inkább kíváncsivá tesz bennünket, sőt tetszésünket is elnyerheti.

A helyzet felmérésében nem csak az idegen objektív fellépése a döntő, hanem pillanatnyi közérzetünk, sőt műveltségünk is, amelynek állandó gazdagítása

során megtanuljuk kezelni az újat, az ismeretlent, az idegent, s már nem buta, földhözragadt agresszivitással közelünk feléje. Kis túlzással azt is mondhatnánk, hogy műveltségünk révén megtanulunk a hermeneutika módszerével közelíteni az idegenhez, vagyis úgy kezdünk vele párbeszédet, vagy vitát, hogy már a kezdetől fogva tekintettel vagyunk az ő igazára is. Erről mondta Hans Georg Gadamer a vele készített interjúban, hogy „...ez egyfajta kétely, amely mindenben benne lakozik, aki nem szeretne tévedni, de ugyanakkor hisz abban, hogy meg tudja győzni a másikat. (...) Mindnyájan félreismerjük saját előítéleteinket, azaz legtöbbször nincs is tudomásunk róluk. Beszélgető partnerem viszont segítségemre lehet abban, hogy felismerjem ezeket, sőt, hogy esetleg változtassak rajtuk.”

Lilium – röntgenfelvétel

Mi és az idegenek – etnológiai dimenzió

Az emberi fejlődés során mindig annak a csoportnak voltak nagyobbak a fennmaradási esélyei, amelyek tagjait összekapcsolta az evüvértartozás érzése. A *homo sapiens* sem elég erős, sem elég gyors nem volt ahhoz, hogy egymagában fennmaradhasson. Már az őskori horda tagjai is egymásra voltak utalva, minden belső rivalizálás ellenére „barátok kellett hogy maradjanak”, főleg ha a csoportot kívülről, az „idegenből”, a „bizonytalanságból” fenyegette veszély. Az összetartásból származó mi-tudat a csoporton belüli viselkedési normák kialakítására, a viselkedés szabályozására törekedett, míg a „kivülállók” bizalmatlanul elutasították.

Az etnocentrizmus az idegenek, a „kivülállók” iránt érzett ellenszenv tartós társadalmi beállítódása. Az etnocentrizmus csoport tudatát valósággal átitatja saját kiválóságának tudata. Az idegenekkel szemben bizalmatlan, félénk, visszautasító, sőt ellenséges. Szorosra fogva a csoport tagjainak kapcsolatát, elzárja őket a tágasabb társadalmi környezettől, fared-

hatalmanul a csoporton belüli elhajlók után kutatva, hogy – a belső összetartást biztosítandó – „elretentő példát” statuálhasson kiközösítésükkel. Legfőbb jellemzői az idegengyűlölet, a konformizmus és a csoportgőg. Az etnocentrikus beállítódású személyiség képtelen racionálisan mérlegelni az idegen csoportokkal való kapcsolat előnyeit, illetve hátrányait, képtelen racionálisan mérlegelni, s ezért az idegenek összeférhetetlenségét társadalmi téveszmévé fokozza.

Az etnocentrizmus nyomaira úgyszólván minden kultúrában rábukkanunk. Európában már az ókori görögök és, nyelvi határt vontak maguk és az idegenek közé, a nem hellén származásúakat, az idegen nyelven beszélőket „barbárok” nevezve. Az „idegen”, „civilizálatlan”, „nyers” kifejezést a nyugati kultúra is átvette, a fogalmat a „vad”, „primitív”,

hajlamunk tehát úgy segít csoportidentitásunk megőrzésében, hogy egyúttal ennek „foglyává” is tesz, hisz örök pecsétként, következetesen „elárulja” igazi származásunkat.

Idegeneket elutasító reakcióink tehát nem véletlenszerűek és nem logikátlannak. Emberré válásunk évmilliói során alakultak ki, s tettek azokká, akik ma vagyunk. Végig az alkalmazkodó értelem munkált bennünk, ami hol a határok meghúzására, hol ezek eltörlésére készítetett. Ám Dieter E. Zimmer szerint krónikusan fellépő xenofób érzelmeink nem megváltoztathatatlan öröklődési alapunk rétegéhez tartoznak, nem merev kényszerek, hanem érzékelésünket racionálisan ellenőrző elfogultságok (*bi-as*). Elfogultságaink az adódó élethelyzetektől függően sokféleképpen realizálódhatnak; hogy mit kezdünk velük, az csakis tőlünk függ, amit mi sem bizonyít jobban, mint az, hogy a megegyezésre, a békés kontaktusok megteremtésére is képesek vagyunk.

Az etnológiai csoda és a nyitott etnikai kalitka

Erdélyben az etnocentrizmus soha sem volt adaptív érzék, mert ez lehetetlené tette volna a három nép együttélését. A *homo transilvanus*, idegengyűlöletét legyőzendő, megpróbálta felismerni és elkerülni azokat a helyzeteket, amelyek felerősítették volna etnocentrizmusát, az elzárkózás és a csoportgőg helyett inkább nyitottságot, a személyes ismeretségből adódó bizalmat részesítve előnyben. Az az „etnológiai csoda” (Hans Bergel), hogy szinte egy ezredéven keresztül Erdély hatvanezer négyzetkilométernyi területén a különböző eredetű, létérzésű és kultúrhagyományú magyarok, románok és szászok „kibírták egymást”, csak úgy történhetett meg, hogy az egymástól jócskán különböző kultúrhagyományokra egy bizalmat sugalló, idegeneket elfogadó, közös erdélyi identitás „rakódott”.

Ezt a közös erdélyiség-tudatot az „intellektuális erdélyiség”, a transzszilvanizmus ideális modellje desztillálta, mégpedig úgy, hogy „kicsipegette” az erdélyi történelem ráció vezérelte, türelmet hirdető azon darabkáját, amelyekben működött a prosperáló együttélés, mellőzve a kevésbé józan korszakokat (vö.: Bánffy: „testvérek is veszekednek olykor...”).

Ez a három nép közös erdélyi sajátosságaira alapozó transzszilvanizmus az első világháború után főleg a magyar és a szász értelmiségiek egy részére (elsősorban az írókra) volt jellemző, és csak addig, amíg a revízióra törekvő Magyarország és a hitlerista Németország „eredendő bűnné” nem nyilvánította azt a közös hagyományt, amely „az erdélyiség prenácionális szakaszában” (vö.: Molnár Gusztáv, *Oximoron*) nagyon is hatékonyan működött. A közös erdélyiség-tudat azonban nem a transzszilvanizmus műve volt, hanem az együttélés évszázados történelmi kényszeré, amely egymáshoz közelítette a három kultúrát (az egymáshoz legjobban az egyes népi kultúrákban figyelhető meg), s így lehetővé tette a békés kommunikációt, az együttműködést a közös erdélyi hétköznapokon.

A három nép közös erdélyi élete annyira változatos, az ellenségeskedések és szövetezések, a baráti kézfogások és cselvetések annyira formájának lehettünk tanúi, hogy ebből a szemszögből a keresztényi szeretet – népeket összekapcsoló – modellje épp úgy „múltbeli utópianak” tűnik, akár a felsőbb- és alsóbbrendűséget, összeférhetetlenséget és szembenállást hirdető xenofóbia.

A legalkalmasabb hosszú távú stratégiának a „nyitott etnikai kalitka” bizonyult. Az a hol erősebb, hol gyengébb fokú etnikai bezárkózás, illetve nyitás, amely az együttélés helyett az egymás mellett élést részesítette előnyben. Az aranykor mindhárom nemzetnek megadatott – a magyaroknak a fejedelemség idején, a szászoknak a Gubernium éveiben, a románoknak '18 után –, s a „fentlent”, a „többségben-kisebbségben” (legalábbis ami a hatalom birtoklását illeti), a „megkapni-elveszteni” végleteiből mindhárom nép levonhatta józan következtetéseit. Ebből adódik a „nyitott etnikai kalitka” kettőssége is: a keveredés-beolvadás-feloldódás veszélye ellen védekezve elsősorban a saját nemzeti identitás megőrzésére, megerősítésére törekszik, de úgy, hogy az együttműködés fontosságát is tudatosítja, tehát a kommunikációtól sem zárkózik el, hisz nélkül nem csak a békés egymás mellett létezés lenne lehetetlen, de a saját erdélyi lét is veszélybe fojogna. Lényege tehát azon a felismerésen alapszik, hogy a szilárd, biztonságos, és egészséges – mert az idegenek felé nyitott – csoportidentitás kivédhet, illetve gyengíthet mindennemű etnocentrizmus megnyilvánulását.

Ez a modell hosszú távon csak akkor marad életképes, ha mindnyájunkban (tehát a magyarokban, románokban, szászokban egyaránt) tudatosul az együttélés tapasztalataira épülő, az évszázados kulturális cserét támogató, az idegen szomszédokat bizalomra méltó ismerőssé „szelídítő”, életeret és hatalmat elosztó erdélyi identitás, és ha ezt az identitást képesek leszünk fel is vállalni.

Az erdélyiség egyfajta sajátosság tudás, „világértelmezés”, amely a két „másik” népi nyelvnek és kultúrájának ismeretéből és tiszteletéből áll össze. Nem többlet és nem hiány, hanem olyan kulturális és erkölcsi alap, amely segít, hogy az „anyanemzetek” egyszemélyi jóhiszemű – tehát elfogult – tanácsait, segítségét is kritikusan, „erdélyi szemmel” vizsgálhassuk felül. Az „etnológiai csodát” is csak ez az összerdélyi személyes- és kollektív önbi-zalom tehetette lehetővé, ennek köszönhető az is, hogy nálunk nem alakulhat ki a szerbekéhez vagy a palesztinokéhoz hasonló terrorista mozgalmak.

A kölcsönös bizalomra épülő és bizalmat árasztó *erdélyi identitás* tehát a kulcsszó, s nem az ezt ignoráló, bíráló bezárkózó nacionalizmus vagy „világpolgárrá” nevelés. Ez utóbbi sem szüntethet meg xenofób elfogultságainkat, hanem „krónikus idegenekké” téve bennünket, előbb-utóbb arra kényszerítene, hogy fejvesztve olyan szélsőséges párt vagy szekta karjai közé meneküljünk, ahol zászlók lobognak, jelvények csillognak, s a körön kívül nincsenek már emberek, csak az ellenséges, idegen világ.

Bánffy Miklós: *Huszonöt év* [1945]. Püski, 1993.

Hans Bergel: *Zuwendung und Beunruhigung*. Wort und Welt, 1994.

Andrei Corbea-Hoisie: Rumánien – vom National zum Nationalitätenstaat. In: *Minderheiten und Nationalstaat*, Böhlau, 1995.

Jane H. Hill: On the evolutionary foundations of language. *American Anthropologist*, 1972, 74.

Hans Georg Gadamer: Ritusok nélkül szegényebb lenne az életünk... *Korunk*, 1999, 8.

Köpeczi Béla: *Nemzetképkutatás és a XIX. századi román irodalom magyar-ságképe*. Akadémiai, 1995.

Németh László: Magyarok Romániában. *Tanú*, 1935, 3-4.

Dieter E. Zimmer: *Die Vernunft der Gefühle*. Piper, 1988.